

Onnatuurlijk

Verkennde gedachten over perversie

Mark Kinet

(in: Thys, M., Kinet, M. (red.)(2002), *Liefdesverklaringen. Over perversie, liefde en passie*. Acco: Leuven/Leusden. p 25-32)

Inleiding

Voorafgaand aan Freud en ook nog vandaag in het *algemeen* taalgebruik verstaat men onder perversie een afwijking van het instinct. Instinct wordt dan begrepen als een voorafbepaald gedrag, eigen aan een bepaalde soort en relatief onveranderlijk wat betreft zijn verloop en object. In deze optiek kunnen we perversie *onnatuurlijk* noemen.

Welk woordenboek men ook openslaat, telkens is er sprake van omdraaien, omkeren (van het Latijn *pervertere*) maar dan wel in de richting van het kwade, het slechte.

Nog in het algemeen taalgebruik heeft perversie een doorgaans pejoratieve bijklank, roept morele afkeuring op, afkeer of angst.

In een bepaalde context kan het uitzonderlijk wat positiever klinken: zullen we eens lekker pervers vrijen?

Hierin klinkt dan de foutieve veronderstelling door dat de pervert *doet* waarvan de neuroticus alleen maar *droomt*: geen verdringing maar ongebreidelde act, met andere woorden de perversie als negatief van de neurose, waarover verder meer.

Als we tenslotte iemands gedrag als pervers bestempelen, voelen we veelal aan dat er niet enkel op oneigenlijke wijze gebruik wordt gemaakt van een op zich legitiem gegeven, maar ook dat een en ander draait om een (door de niet-pervert verondersteld) *surplus aan genieten*. En dat terwijl Freud (1919) perverten arme duivels noemt die een hoge prijs betalen voor een *beperkt* genot.

In het *psychoanalytisch* (Laplanche en Pontalis, 1967 en Plon en Roudinesco, 1997) taalgebruik verengt het begrip perversie zich tot het veld van de seksualiteit.

Het is een afwijking van de normale seksuele act, namelijk de coitus die uitmondt in een orgasme door genitale penetratie en tussen personen van een verschillend geslacht.

Men spreekt dan van (onderverstaan : seksuele) perversie als het orgasme enkel optreedt met een ander seksueel object, met andere lichamelijke zones of op dwingende wijze afhankelijk is van bepaalde externe factoren.

In een laconieke parafrasering is de pervert dan iemand die niet de liefde bedrijft zoals de meeste anderen.

Als de neurose het voornaamste domein is van de psychoanalyse en de psychose dat van de klassieke psychiatrie, dan strekt de perversie zich breder uit over het domein van de sociale en soms zelf juridische *norm*.

En deze norm is uiteraard afhankelijk van historische en/of geografische cultuurverschillen.

Zo was homoseksualiteit de hoogste vorm van liefde bij de oude Grieken, een duivelse zonde in het Christendom, een degeneratief verschijnsel in de negentiende-eeuwse psychiatrie en is ze sinds de jaren zeventig een vorm van seksualiteit naast andere en figureert ze niet langer in de D.S.M. (*Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*) die met de Verenigde Staten als bron van herkomst de wereld van de psychiatrie beheerst.

Binnen de psychiatrie werd onder invloed van de veranderende tijdsgeest de term perversie in de jaren tachtig vervangen door de term *parafilie*. Deze parafilie beperkt het veld van de anomalieën tot seksuele praktijken met een gedwongen of fetisjistisch karakter en die gebaseerd zijn op de afwezigheid van een vrije, instemmende partner.

En ook de psychoanalyse evolueert met de tijdsgeest.

Zo zou volgens sommige auteurs in een themanummer van *The International Journal of Psycho-Analysis* uit 1986 alleen dan van perversie sprake zijn wanneer het subject door iets tussen zichzelf en de ander te plaatsen de ander in zijn hoedanigheid van persoon en ander niet erkent, op afstand houdt en louter als ding ter driftmatige bevrediging gebruikt (Glasser, 1986).

Seksueel contact in een situatie van onvrijheid en ongelijke afhankelijkheid zoals seksueel misbruik bij kinderen is dan een prototypisch geval van perversie. (Mc Dougall, 1986)

Een relatie waarin *intimiteit* en *wederkerigheid* aanwezig zijn kan volgens deze auteurs echter *niet pervers* genoemd worden.

Freud Klassiek

Freud (1905) benaderde het *specifieke* van de zogenaamd normale menselijke seksualiteit langs een studie van de perversies en van de infantiele psychoseksuele ontwikkeling.

In zijn analyse van de verschillende verschijningsvormen van perversie vond hij een argument om enkele traditionele opvattingen in verband met seksualiteit in vraag te stellen.

Voor de tijd van Freud ging men er van uit dat bij het kind geen seksuele drift voorkomt.

De seksualiteit zou pas in de puberteit een rol beginnen te spelen ten gevolge van de lichamelijke rijping. Zij zou zich dan manifesteren door een onweerstaanbare aantrekking van het ene op het andere geslacht met als doel de geslachtsdaad of handelingen die daartoe leiden.

Door Freud wordt de menselijke seksualiteit niet langer gezien als een kwestie van instinct. Zij is geen natuurlijk, maar een *onnatuurlijk* of cultureel, zeg maar bij uitstek menselijk gegeven.

De menselijke seksualiteit blijkt immers essentieel een *afwijkende* seksualiteit te zijn.

Het feit dat het eindpunt van een normale genitale seksualiteit bereikt wordt, dat *het* lukt en niet mis-lukt moet dan bijna verwondering wekken.

De frequentie van pervers gedrag alsook het voortbestaan van perverse neigingen die aan neurotische symptomen ten grondslag liggen of integraal deel uitmaken van de seksuele activiteit leiden tot de idee dat de aanleg tot perversie immers niet zeldzaam is, maar behoort tot de normale constitutie: de polymorf perverse aanleg van het kind.

Freud onderstreept het wilde, barbaarse van deze perverse seksualiteit : een rauwe, infantiele seksualiteit die in de praktijk voor zijn bevrediging alle mogelijke objecten en doelen gebruikt en dit op de achtergrond van de later elders beschreven infantiele seksuele theorieën.

In tegenstelling tot de neurotische seksualiteit kent de perverse seksualiteit geen incestverbod, geen verdringing, geen sublimatie.

In één van zijn brieven aan Fliess liet Freud zich de hypothese ontvallen dat de neurose wel eens het *negatief* van de perversie zou kunnen zijn, wat ook in zijn inleidende colleges ter sprake komt. De perversie ageert uit wat de neuroticus verdringt.

Zo denken wij bijvoorbeeld aan de neurotische verlegenheid, het stotteren en blozen als negatief van het pervers exhibitionisme.

Meteen verwijst Freud de klassieke psychiatrische gedachte als zou perversie iets degeneratiefs, een soort beestachtige onttaarding zijn naar de prullenmand.

Hij beschouwt de perversie eerder als een *fixatie*.

Tegenover de norm van de sociale conventie plaatst Freud in eerste instantie echter een andere (ditmaal amorele) norm, namelijk die van de *ontwikkeling*.

Het is de *genitale organisatie* die de normaliteit installeert, waarbij de partiële en polymorfe seksualiteit ondergeschikt wordt gemaakt aan de geslachtsdaad.

Op te merken valt dat deze norm een absoluut karakter heeft dan de eraan voorafgaande; meer morele norm.

Staat de genitale organisatie immers niet los van culturele of historische verschillen?

In zijn brieven aan Fliess had Freud al gewag gemaakt van een driedeling hystericiteit, paranoïa, perversie. In latere teksten werkt hij geleidelijk een meer *structurele* interpretatie van het perversieconcept uit.

Eerst introduceert hij het mechanisme van de *Verleugnung* of loochening (Freud, 1923) om aan te tonen dat het kind de afwezigheid van de penis bij het meisje loochent.

Via een studie van het fetisjisme (Freud, 1927), waarbij er uit castratieangst een gelijktijdige erkenning en loochening van het geslachtsverschil optreedt (een willen-weten en een niet-willen-weten van de castratie) komt hij tot zijn laatste tekst: '*De splitsing van het Ik in het afweerproces*' (1938).

Het kinderlijk geloof in de fallische moeder (of Lacaniaans uitgedrukt in de grote Ander zonder tekort) dat men bij alle neurotici aantreft wordt bij de perversie tegelijk behouden en opgegeven en deze twee tegengestelde opvattingen kunnen naast elkaar blijven bestaan dankzij de *Ich-Spaltung*, een soort dubbele boekhouding binnen het Ik.

Perversie is dan niet zozeer het resultaat van *fixatie*, maar gevolg van een welbepaalde stellingname of positie tegenover het geslachtsverschil of de castratie.

Dit is het spoor dat voornamelijk door Lacan en zijn school tot in zijn uiterste consequenties wordt uitgewerkt, waarover verder meer.

Voorbij de uiterlijke fenomenen is het tot op vandaag *klassiek Freudiaans* de perversie vooral te zien als een poging multiple effecten van de castratie kort te sluiten en op verborgen wijze in het perverse scenario de band met de infantiele incestueuze objecten te herstellen.

Perversie dient een defensieve functie, kenmerkt zich door een bepaalde intrapsychische organisatie en psychodynamische mechanismen en levert ervaringen van seksuele bevrediging op die tegelijkertijd een gevoel van veiligheid scheppen door een (castratie)angst te ontkennen. Ze heeft om al deze redenen een geritualiseerd en compulsief karakter.

Na Freud

Het is een bekend feit dat Freuds theorie voornamelijk rond de vaderfiguur draait. De primordiale of omgevingsmoeder wordt in de klassieke Freudiaanse theorie weinig of niet uitgewerkt. Wel wordt door Freud de moeder-kind twee-eenheid geïdealiseerd en fungeert ze als basis voor de mythe van hemel en paradijs. Er is in zijn denken geen plaats voor een moeder die nièt *good-enough* is.

Nochtans, als fantasieën van het paradijs de resultante zijn van een nostalgie naar de moederborst, dan moeten voorstellingen over de hel ook van die archaische ontwikkelingsfase afkomstig zijn. Het universum à la Jeroen Bosch met als hoofdpersonage de God/Duivel Baby uit de kinderalyses van Melanie Klein moge hierbij voor de geest verschijnen.

Heel wat post-Freudianen brengen de perversies dan ook in verband met stoornissen in de vroege moeder-kind relatie. (Bach, 1994, Khan, 1979) Ze stellen dat perversies optreden als moeders nièt *good-enough* zijn, spreken van een vroegtijdige ontwikkeling van genitale gevoelens als afweer van de terreur van pregenitale impulsen of schuiven de fetisj naar voor als een gerateerd transitioneel object. (Greenacre, 1969)

Kernberg (1967) beschrijft chaotische en multipele perverse fantasieën en handelingen met instabiele en promiscue hetero- en homoseksuele objectrelaties als typisch voor de borderline persoonlijkheidsorganisatie.

De meeste psychoanalytici blijven echter de loochening van de castratie als grondend principe van de perversies handhaven.

Het verst van de orthodoxie verwijderen zich de Kleinianen (Hinshelwood, 1991) wanneer zij de perversie beschouwen als een identiteitsstoornis in het schizoïde register, gekoppeld aan een hevige doodsdrijf, dewelke gericht wordt op het Zelf en het object.

Zij beschouwen de perversie –zoals Stoller (1975) het uitdrukt- als een *erotische vorm van haat*.

De perversie is dan niet zozeer een seksuele aberratie, maar een brute manifestatie van de doodsdrijf en ze kan aanleiding geven in de kuur tot een negatieve therapeutische reactie of tot pervertering van de overdracht.

Terug naar Freud

Jacques Lacan situeert *zichzelf* zoals bekend in rechtstreekse opvolging van Freud.

Hij haalt de perversie uit het domein van de afwijking van een norm om er een echte derde structuur van te maken naast de psychose en de neurose.

Perversie is voor hem één van de drie talige of subject-posities tegenover de grote Ander en diens tekort, met andere woorden tegenover de castratie (cfr. Verhaeghe, 1994). Typisch voor de perversie is dan dat ja en nee, erkenning en loochening van de castratie gelijktijdig en verwisselbaar zijn.

Hij promoveert de perversie tot één van de mogelijke hoofdcomponenten van het psychisch functioneren van de mens in het algemeen, namelijk een soort *provocatie* van de *Wet*, die in zijn legitimiteit wordt afgewezen.

Transgressie van de wet is voor de perverser mogelijk binnen een op eigen maat gesneden moraal. Hij legt daarbij zijn eigen houding tegenover lust en genieting op aan de ander. De verhouding tussen de partners in het pervers scenario wordt dan niet bemiddeld door de wet, maar hij wordt kortgesloten door een *contract*.

In zijn beroemd artikel uit 1963 '*Kant avec Sade*' maakt Lacan (1966) van het Kwaad (in de zin van de Sade) een equivalent van het Goede (in de zin van Kant).

Hij toont erin aan dat de perverse structuur zich kenmerkt door de wil van het subject zichzelf te veranderen in object van genieting, aangeboden aan God.

Hierbij wordt de wet voor schut gezet en is er een onbewust verlangen werkzaam om zich in het absolute kwaad te verliezen en zichzelf te vernietigen.

In een Lacaniaanse optiek voert het pervers subject met zijn act in zijn identificatie met het imaginair object van verlangen van de moeder inderdaad de *volledigheid* van de grote Ander ten tonele. Hij speelt het ontbrekend stuk van de Ander: ik ben niet gecastreerd; ik ben volledig.

De pervers voelt hierbij geen schuld. Hij neemt de positie in van het zuivere instrumentarium van de wil van de grote Ander. Het is daarbij niet zijn verantwoordelijkheid; hij is slechts het instrument van een hogere noodzakelijkheid. Hij is verschoond van wat hij doet; hij voltrekt slechts de wil van de grote Ander.

De neuroticus stelt zich een absoluut genieten voor: in de dood, in de waanzin, in toestanden van opperste geluk. De pervers stelt zich niet voor, hij *zoekt*. Hij wil het absolute genieten capteren. Nasio (1992) stelt dat hij het dichtst komt bij het genieten, maar op een *valse* wijze; hij *imiteert* het gebaar van het genieten.

De confrontatie met de perverse act confronteert de neuroticus met zijn verdeeldheid en veroorzaakt afgrijzen en fascinatie. We denken aan wat in de inleiding werd gesteld: het door de niet-pervers verondersteld *surplus* aan genieten bij de pervers.

Perversie en neoseksualiteit

We eindigen tenslotte met enkele beschouwingen geïnspireerd op Joyce McDougall wier opvattingen een interessante aanvulling voor de theorievorming rond perversie betekenen.

In haar '*Plea for a measure of abnormality*' (1978) stelt ze vast dat een structurele drievuldigheid neurose, psychose, perversie te rigide is om die seksuele afwijkingen te verklaren die aan diverse narcistische stoornissen zijn gekoppeld.

Ze stelt de termen 'neoseksualiteit' en 'seksuele verslaving' voor, de eerste als minder moreel gecontamineerd alternatief voor het begrip 'perversie', de tweede voor vormen van seksualiteit die dicht aanleunen bij druggebruik en toxicomanie.

Zoals seksuele fantasieën hebben seksuele deviaties voor haar een onderliggende archaïsche betekenis die is bedekt met een geërotiseerd scenario dat veel thema's en psychodynamische functies combineert in een gepondereerd geheel.

Wanneer men zich niet enkel blindstaart op de seksuele praktijk, maar voldoende oog heeft voor de gehele persoonlijkheid, blijkt de perverse seksualiteit slechts één manifestatie van een *complexe psychische* toestand, waarin angst, remming, depressie en narcistische stoornissen een rol spelen.

De perversie of neoseksualiteit is een totale organisatie die aan talrijke intrapsychische noden beantwoordt, wat het scenario zoals reeds gezegd juist zo stringent, compulsief en rigide maakt.

De uitvinder van de neoseksualiteit bepaalt alle regels en dicteert welke rol of functie de partner moet belichamen of welke geïdealiseerde of verwerpelijke elementen hij moet bevatten en dit alles veelal rond het thema van een speels uitgevoerde castratie.

Veel perversen gebruiken seksualiteit als opiaat. Hierbij wordt de partner als afzonderlijk individu ontkend en fungeert de ander als drug of als container van gevaarlijke, afgesplitste delen, dewelke op afstand worden bemeesterd door erotische controle.

Reeds in de fenomenologische psychiatrie was al gewezen op de zuchtige belevingsvorm van de perversie.

Hoedanook kenmerkt het pervers seksueel symptoom zich voor McDougall als een act, die bewust geërotiseerd wordt en waarbij er een specifieke relatie bestaat tot het object dat meerdere functies moet vervullen.

Het pervers symptoom dient drie illusies: ten eerste dat castratie en oedipale wetten holle dreigementen zijn, ten tweede dat sadistisch geweld geen schade berokkent aan het Zelf of de ander en ten derde dat de gevreesde toestand van innerlijke dood die het vroegkinderlijk trauma betekent *niet bestaat*.

Anders gezegd: één: ontkenning van castratieangst, van geslachts- en generatieverschil, vermijding van oedipale geboden en verboden. Twee: ontkenning van scheiding en vroegkinderlijk sadisme, dit wil zeggen de depressieve positie. Tenslotte: acting-out in plaats van containment, van voelen en denken.

Slotsom

Moeten we nu uit deze verkennende gedachten afleiden dat *LE pervert n'existe pas* ?

In al die jaren klinische praktijk ben ik slechts één keer geconfronteerd met een patiënt met perverse structuur op zijn Lacaniaans: repetitieve en stereotype perverse act, afwezigheid van verdringing en schuldgevoel, geen verdeeldheid, geen psychotherapeutische hulpvraag, bijna walgelijke pseudo-aangepastheid en sinds jaren in handen van vrouwe Justitia.

Wellicht zijn dit de talrijke perversen waarvan slechts enkelen *volens nolens* belanden in de forensische psychiatrie. Het is de perversie die grenst aan psychopathie.

De vele patiënten met perverse handelingen (of trekken, cfr. Verhaeghe in het volgende hoofdstuk) die ik wèl ontmoette raken eerder aan neurose, narcisme, borderline of toxicomanie.

Het zijn patiënten bij wie we als psychoanalytici elke vorm van normaliserende therapie verlaten ten voordele van een kliniek van het verlangen.

We zoeken dan de seksuele keuzes van subjecten begrijpelijk te maken, waarvan de seksuele praktijken niet langer allemaal strafbaar zijn, niet worden aangevoeld als zonden, niet eens meer worden geconcipieerd als deviant tegenover een norm...

Literatuur

Bach, S. (1994), *The language of perversion and the language of love*. Jason Aronson, New Jersey.

Freud, S. (1905), Drie verhandelingen over de theorie van de seksualiteit. *Nederlandse Editie: Klinische Beschouwingen* 1, p. 49-177.

Freud, S. (1919), Een kind wordt geslagen. *Nederlandse Editie: Klinische Beschouwingen* 3, p. 23-53.

Freud, S. (1923), De genitale organisatie bij het kind. *Nederlandse Editie: Klinische Beschouwingen* 3, p. 73-80.

Freud, S. (1927), Fetisjisme. *Nederlandse Editie: Psychoanalytische Theorie* 3, p. 235-245.

Freud, S. (1938), De splitsing van het Ik in het afweerproces. *Nederlandse Editie: Psychoanalytische Theorie* 3, p. 249-254.

Glasser, M. (1986), Identification and its vicissitudes as observed in the perversions. *International Journal of Psycho-Analysis* 67, p. 9-17.

- Greenacre, Ph. (1969), The fetish and the transitional object. *The Psychoanalytic Study of the Child* 24, p.144-164.
- Hinshelwood, R.D. (1991), *A dictionary of Kleinian thought*. Free Association Books, London.
- Kernberg, O. (1967), Borderline personality organisation. *J. Amer. Psycho-Anal. Assoc.* 15, p. 630-644.
- Khan, M.M.R. (1979), *Alienation in perversions*. The Hogarth Press, London.
- Lacan, J. (1966), *Ecrits*. Seuil, Paris.
- Laplanche, J. en Pontalis, J.-B. (1967), *Vocabulaire de la psychanalyse*. Presses Universitaires de France, Paris.
- McDougall, J. (1978), *Plea for a measure of abnormality*. International Universities Press, New York 1980.
- McDougall, J. (1986), Identifications, neoneeds and neosexualities. *International Journal of Psycho-Analysis* 67, p. 19-33.
- Nasio, J. -D., (1992), *Cinq leçons sur la théorie de Jacques Lacan*. Rivages, Paris.
- Plon, M. en Roudinesco, E. (1997), *Dictionnaire de la Psychanalyse*. Fayard, Paris.
- Stoller, R.J. (1975), *Perversion. The erotic form of hatred*. Pantheon Books, New York.
- Verhaeghe, P. (1994), *Klinische psychodiagnostiek vanuit Lacans discours theorie*. Idesça, Gent.